

обґрунтовано для звільнення від кримінальної відповідальності вказати на сприяння винним у припиненні або розкритті терористичного акту незалежно від форми його вчинення, а не у запобіганні наслідкам учинення терористичного акту.

Висновки. Таким чином, юридичний факт для звільнення особи, яка вчинила погрозу, передбачену ч. 1 ст. 258 КК України, від кримінальної відповідальності є вкрай складним і таким, що ускладнює його застосування. З метою удосконалення приписів ч. 6 ст. 258 КК України слід їх сформулювати таким чином, щоб їх реалізація стосувалася осіб, які добровільно заявляють про вчинене, сприяють в розкритті злочину. Указане сприяння має відображати лише можливість запобігання зазначеним у ч. 6 ст. 258 КК України наслідкам. Отже, слід зафіксувати в ч. 6 ст. 258 КК України реальність такої можливості. Для цього, як нам уявляється, слід скористатися таким формулюванням: «Особа звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене частиною першою цієї статті, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно повідомила правоохоронний орган про цей злочин, що створило реальну можливість відвернути небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо в її діях немає складу іншого злочину».

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.]. – К. : Ірпінськ : ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с. : іл.
2. Фомичева М. А. Угроза как способ совершения преступления : автореф. дис. на соискание уч. степ. канд. юрид. наук : спец. : 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / М. А. Фомичева. – М., 2008. – 28 с.
3. Митрофанов І. І. Загальна частина кримінального права України : [навч. посіб.] / І. І. Митрофанов. – Одеса : Вид-во «Фенікс», 2015. – 576 с.
4. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва : Постанова Пленуму Верховного суду України від 12.06.2009 № 7 // Вісник Верховного суду України. – 2009. – № 8. – С. 15–19.
5. Церетели Т. В. Деликты создания опасности / Т. В. Церетели // Советское государство и право. – М. : Наука, 1970. – № 8. – С. 56–59.
6. Пашенко О. О. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки: соціальна обумовленість і склад злочину : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. : 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О. О. Пашенко. – Х., 2004. – 20 с.
7. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про боротьбу з бомбовим тероризмом : Закон України від 29.11.2001 № 2855-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 10. – Ст. 72.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Митрофанов Ігор Іванович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

УДК 342.733: 342.4

ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА НА АКАДЕМІЧНУ СВОБОДУ

Тетяна МІЛОВА (Кропивницький)

У статті розглядається поняття та структура права людини і громадянина на академічну свободу, що належить до системи культурних прав і свобод, аналізуються норми міжнародного та вітчизняного законодавства, що декларують означене право.

Ключові слова: академічна свобода, право на академічну свободу, автономія вищих навчальних закладів, право на свободу наукової творчості.

В статті рассматривается понятие и структура права человека и гражданина на академическую свободу, которое входит в систему культурных прав и свобод, анализируются нормы международного и отечественного законодательства, которые декларируют указанное право.

Ключевые слова: академическая свобода, право на академическую свободу, автономия высших учебных заведений, право на свободу научного творчества.

The article is devoted to the concept and structure of human and civil rights for academic freedom that belongs to the system of cultural rights and freedoms. The author has analyzed the norms of international and domestic law, which declare the appointed law. In particular, it is observed that the first academic freedom as a set of opportunities in higher education finds its constitutional recognition in the twentieth century. The attention is paid to the international legal acts that proclaim the basic principles of academic freedom.

Different scientific approaches to the interpretation of academic freedom are given. According to the current legislation of Ukraine, academic freedom is the autonomy and independence of the participants of the educational process in the proceedings of educational, scientific and / or innovation activities carried out on the principles of freedom of expression and creativity, knowledge and information, research and use of their results and implemented with the limitations established by the law.

The right for academic freedom as one of the subjective human and civil rights, which belongs only to a certain subject and can be realized only at the request of a person has been analyzed.

At its core the right for the academic freedom is the possibility of a human and citizen to participate in educational and scientific process. Its content makes up benefits in pedagogical, research and pedagogical, research and / or innovative activities and the right to these benefits, namely their production, protection, possession, use and disposal. In its form this right represents the measure of abuse, way, shape of behavior, detection of liberty, interests, opportunities in educational and research activities.

The structure of the definite law and its main elements have been analyzed: freedom of teaching, freedom of research and freedom of teaching.

Freedom of teaching represents the subjective opportunity to make teaching and learning in accordance with the views and concepts of a teacher's free choice of the teaching methods.

Freedom of scientific research stems from the freedom of scientific creativity. Freedom of creativity lies in the possibility to engage participants of the educational process in any kind of creative activity, including research, and therefore the possibility of protecting their rights related to realization of their creative abilities.

Freedom of teaching includes the right of students for acquiring knowledge according to their abilities, preferences, certain circumstances. Attention is focused on positive changes in national legislation in higher education which provides students with real opportunities to enjoy freedom of learning.

The article focuses on the close connection of the right for academic freedom rights of autonomous universities that are institutional forms of academic freedom.

Attention is paid to regulatory and legal fixing of these rights in the constitutions of many countries and prospects and features such consolidation in Ukraine.

***Key words:** academic freedom, right for academic freedom, autonomy of higher educational establishments, right, freedom of scientific creation.*

Постановка проблеми. У загальному розумінні культурні права та свободи визначають як юридичні можливості людини та громадянина в духовній сфері. Вони покликані гарантувати можливість реалізації особи своїх потреб у сфері освіти, науки, мистецтва та культури в цілому.

В юридичній науці єдиного переліку культурних прав та свобод не існує, оскільки одне й те саме право досить часто можуть відносити до різних груп прав. Проте, традиційно серед культурних або соціально-культурних або культурних (гуманітарних) прав науковці визначають право на освіту, право на свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості, право на результати своєї інтелектуальної творчої діяльності, академічну свободу, право на участь у культурному житті, право користуватися культурною спадщиною, на доступ до культурних цінностей.

При цьому зауважимо, що якщо перші три права закріплені чітко в Конституції України, то останні права впливають із змісту як самого Основного Закону так і норм чинного законодавства та міжнародних актів.

У системі культурних прав і свобод людини і громадянина чільне місце займає академічна свобода, основні засади якої перебувають на стадії становлення у вітчизняному освітньо-науковому просторі. Важливим видається дати аналіз дефініції «академічна свобода», визначити її структурні елементи та проаналізувати перспективу конституційного закріплення права на академічну свободу в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Академічні свободи як елемент університетської освіти досліджували у своїх працях такі вітчизняні науковці як: Ю. Верланов, Д. Герцюк, А. Казарезов, О. Линовицька, Н.Г. Маслова, М.В. Савчин, О.С. Частник, Г.Ф. Хоружий. Міжнародно-правовий рівень регламентації академічної свободи розкривали у своїх працях Л.І. Васечко, С.Ф. Рашидов, Ю.Л. Юринець та інші.

Серед цікавих зарубіжних досліджень з означеної проблематики відмітимо праці В.А. Болотова, Л.М. Волоснікової, В.С. Мірзаханова, В.С. Нікольського, І.М. Сафіна, В.П. Шрама та інших. Не дивлячись на певну розробленість цього поняття його визначення та зміст є неоднозначним.

Мета статті. Здійснимо спробу дати аналіз дефініції «академічна свобода», визначити та розкрити зміст її структурних елементів, а також проаналізувати перспективу конституційного закріплення права на академічну свободу в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Академічна свобода як комплекс можливостей у сфері вищої освіти знаходить своє конституційне закріплення у ХХ столітті. Міжнародні правові акти, що проголошують основні принципи реалізації академічної свободи це: Велика Хартія Європейських Університетів (Болонья, 18.09.1988 р.), Декларація Генеральної асамблеї Всесвітньої університетської служби від 6-10 вересня 1988 р. «Про академічну свободу і автономію вищих навчальних закладів» м. Ліма, Рекомендації МОП і ЮНЕСКО від 21.10.1997 р. «Про статус викладацьких кадрів вищих навчальних закладів», Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року (ст. 13).

Під поняттям „академічна свобода”, згідно Лімської декларації, розуміється свобода членів академічної спільноти (осіб, які навчають, вчаться, займаються науково-дослідною роботою і працюють у вищому навчальному закладі), особисто або колективно, у заняттях, розвитку і поширенні знань шляхом науково-дослідної роботи, вивчення, обговорення, документації, виготовлення, створення, навчання, викладання, писання [8].

Законодавство України до 2014 року не містило визначення даного поняття, але його зміст частково розкривався в п. 2 ч. 1 ст. 50 Закону України “Про вищу освіту” від 17 січня 2002 року, який наголошував на вільному виборі методів та засобів навчання педагогічними та науково-педагогічними працівниками [10]. Таким чином, нормативне закріплення академічної свободи визначалося лише з позиції певного рівня свободи викладання, тоді як свобода навчання не була окреслена у законі. Обмеженням даного права виступали межі затверджених навчальних планів, тобто державні навчальні стандарти, які визначали об’єм та рівень необхідних знань. Таке нормативно-правове закріплення свободи викладання на той момент в цілому відповідало положенням ч. 4 ст. 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, проте майже не відзеркалювало принципи академічної свободи, закладені у Лімській декларації та інших міжнародних актах, оскільки важко уявити собі ефективну реалізацію даної свободи без певної автономної організації вищих навчальних закладів.

Прийняття нового Закону України «Про вищу освіту» у липні 2014 року у контексті формування єдиного європейського освітнього і наукового простору зумовило новий виток освітньої реформи, в основу якої покладено принцип саме автономії вищих навчальних закладів. Це, безперечно, дає змогу розширити межі використання академічної свободи та максимально врахувати положення Лімської Декларації 1988 р..

Серед науковців поняття академічної свободи трактується по-різному, що є цілком логічним, оскільки один і той же термін може виступати у праві в ролі категорії, поняття, правового інституту, правової теорії. Взаємозв'язки між такими рольовими поняттями носять діалектичний характер [1, с. 101]. Проте, спробуємо визначити поняття академічної свободи саме як культурного права людини і громадянина та виокремити основні структурні елементи академічної свободи та їх взаємозв'язок між собою.

Спробу узагальнити наявні пояснення терміна в енциклопедичних словниках, законодавчих актах, програмних документах, міжнародних деклараціях зробив Д. Герцюк, визначивши окремі позиції, що характеризують сутність академічних свобод. Так, на думку науковця, академічна свобода (Academic freedom) означає:

- свободу членів академічного співтовариства, кожного зокрема чи всіх разом, у прагненні до розвитку і передачі знань через дослідження, викладання, творчу діяльність;
- утримання з боку владних структур від використання системи освіти як інструменту для пропаганди;
- забезпечення викладацькому складу і студентам усіх вищих навчальних закладів умов для автономії і свободи викладання, навчання і дослідницької діяльності без зовнішнього втручання;
- відкритий доступ до інформації про суспільні справи і справи своєї установи, можливість обмінюватися інформацією зі своїми колегами у своїй країні і за кордоном.

Підводячи підсумок, автор акцентує увагу на трьох складових елементах академічної свободи, як свобода викладання, свобода проведення наукових досліджень, свобода навчання [4, с. 17].

На думку Л.М.Волоснікової, під академічною свободою в тому числі слід розуміти «тріаду, комплекс корпоративних та індивідуальних прав: свободу викладання та наукового дослідження, свободу навчання та інституціональну автономію вузу» [2, с. 38].

Цілком погоджуючись з позицією означених авторів, проаналізуємо право на академічну свободу саме у якості суб'єктивного права людини і громадянина. Саме по собі, суб'єктивне право передбачає забезпечену нормами права можливість певної поведінки особи, спрямованої на задоволення її законних інтересів [12, с. 500-501]. Порівняно з об'єктивним правом, яке є сукупністю об'єктивно наявних юридичних норм, суб'єктивне право належить лише певному суб'єкту та реалізується лише за бажанням даної особи.

Новий Закон України «Про вищу освіту» у п. 3 ч. 1 ст. 1 вперше закріпив визначення академічної свободи, вказавши, що це самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом [9].

За своєю суттю право на академічну свободу являє собою можливість людини і громадянина щодо участі в освітньо-науковому процесі. Зміст його складають блага у сфері педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності та права на ці блага, тобто на їх одержання, захист, володіння, користування і розпорядження. Іншими словами, змістом права на академічну свободу є саме академічна свобода, захист моральних та матеріальних інтересів, інтелектуальної власності та інше. За своєю формою дане право являє собою міру або образ, спосіб, форму поведінки, виявлення волі, інтересів можливостей у сфері освітньо-наукової діяльності.

Більшість науковців виділяють такі три взаємопов'язані складові академічної свободи, як: свободу викладання, свободу проведення наукових досліджень та свободу навчання.

Свобода викладання являє собою суб'єктивну можливість здійснювати викладання і навчання у відповідності з поглядами та концепціями викладача, вільне обрання останнім методів викладання. Згідно чинного законодавства України науково-педагогічні, наукові та педагогічні працівники вищого навчального закладу всіх форм власності мають право на академічну свободу, що реалізується в інтересах особи, суспільства та людства загалом (п.1 ч.1 ст. 57 ЗУ Про вищу освіту).

Крім того, формування і реалізація державної політики у сфері вищої освіти забезпечуються шляхом розвитку автономії вищих навчальних закладів та академічної свободи учасників освітнього процесу (п.5 ч.3ст. 3 ЗУ Про вищу освіту).

Свобода проведення наукових досліджень впливає з права на свободу наукової творчості. Свобода творчості є одним з найважливіших складників правового статусу особистості та полягає у можливості займатися будь-яким видом творчої діяльності, в тому числі і наукової, та, відповідно, можливості захисту своїх прав пов'язаних з реалізацією своїх творчих здібностей.

За своєю суттю право на свободу наукової творчості є можливістю людини і громадянина щодо участі в науковому житті; за змістом – це блага у сфері наукової діяльності та права на ці блага, тобто на їх одержання, захист, володіння, користування і розпорядження; за своєю формою дане право є мірою або образом, способом, формою поведінки, виявлення волі, інтересів, можливостей у сфері наукової діяльності.

Свобода навчання яскраво була представлена як складова академічної свободи в університетах Німеччини ХІХ–поч. ХХ ст. та передбачала право студента отримувати знання відповідно до власних здібностей, уподобань, певних обставин. Так, російський викладач В.В. Курілов зауважував, що свобода навчання полягала в тому, що професорська колегія лише рекомендувала навчальні плани та програми, а студенти на свій розсуд

обирали те, що вважали необхідним. Кожен студент, таким чином, обирав з розкладу лекцій певні предмети та практичні заняття, а на ґрунті вільного вибору предметів, що вивчалися, створювався більший інтерес до навчання і встановлювався більш тісний зв'язок між викладачем та студентом [5].

Вперше вітчизняне законодавство містить норму, що відзеркалює реальні можливості студента користуватися свободою навчання. Так, згідно п. 15 ч. 1 ст 62 Закону України «Про вищу освіту» закріплюється право осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах на вибір навчальних дисциплін у межах, передбачених відповідною освітньою програмою та робочим навчальним планом, в обсязі, що становить не менш як 25 відсотків загальної кількості кредитів ЕКТС, передбачених для даного рівня вищої освіти. При цьому здобувачі певного рівня вищої освіти мають право вибирати навчальні дисципліни, що пропонуються для інших рівнів вищої освіти, за погодженням з керівником відповідного факультету чи підрозділу [9]. Це у свою чергу посилює конкуренцію між викладачами.

Науковий погляд на академічну свободу лише з позиції культурних, індивідуальних прав і свобод людини і громадянина буде не повним, оскільки означене право тісно пов'язане з автономними правами університетів, які є інституціональною формою академічної свободи.

На думку Д.Герцюка, академічна свобода – це свобода, яку надає суспільство членам академічної спільноти для того, щоб уможливити виконання, покладених на них завдань, тобто своєрідний дозвіл університетові виконувати свій обов'язок перед суспільством [4, с. 20].

Мало того, на думку професора В.С.Нікольського, академічна свобода є професійним обов'язком членів академічної спільноти, а не лише правом, яким можна довільно скористатися або не скористатися [6, с. 74]. Науковець виходить з того, що академічна свобода це вираз сутності академічної діяльності, вона можлива лише там, де ведеться науковий пошук – науковими методами та на основі наукової раціональності. Цілком погоджуємося з такою позицією, оскільки серед обов'язків науково-педагогічних працівників чинне законодавство (п. 1 та п. 2 ч. 1 ст. 58 Закону України «Про вищу освіту») закріплює обов'язок провадити наукову діяльність та підвищувати наукову кваліфікацію.

Крім того, вперше на законодавчому рівні визначено, що провадження наукової і науково-технічної діяльності університетами, академіями, інститутами також є обов'язковим (ч. 1 ст. 65 закону «Про вищу освіту»).

Таким чином, право на академічну свободу є суб'єктивним правом людини і громадянина, але в той же час, академічна свобода в умовах університетської автономії стає професійним обов'язком членів академічної спільноти.

Нормативно-правове закріплення зазначене право знайшло в Конституціях багатьох країн, а саме: Німеччини (п. 3 ст. 5), Італії (п. 1 ст. 33), Іспанії (п. 1с ст. 20), Греції (п. 1 ст. 16), Польщі (ст. 73), Угорщини (п. 70/G) [3], Південно-Африканської Республіки (ст. 16) [11] тощо. А також у конституціях Австрії, Албанії, Болгарії, Литви, Македонії, Молдови, Хорватії тощо проголошуючи як свободу викладання, так і право вищих навчальних закладів на автономію.

Конституційного закріплення в Україні академічна свобода поки що не набула, проте в перспективі це зробити необхідно. Більш того, як зауважують окремі науковці, було б доцільним конституційне закріплення як права на академічну свободу, так і демократичні засади самоврядування як складової автономії вищих навчальних закладів шляхом визначення напрямів державної політики у цьому напрямку [7, с. 188].

Означені зміни до положень Основного Закону у сфері гарантування і забезпечення права на академічну свободу, пропонувалися різними політичними силами та громадськими об'єднаннями. Особливу увагу привертає проект Конституції України Української Гельсінської спілки з прав людини (УГСПЛ) та Харківської правозахисної групи (ХПГ), розроблений у 2012 року. Так, ч. 3 ст. 51 означеного проекту Конституції містить норму, що гарантує академічну свободу: «Академічна свобода гарантується. Держава всіляко сприяє розвиткові науки та вищої освіти, вільному співробітництву українських науковців із

світовим науковим співтовариством» [11]. Водночас, ч. 3 ст. 51 даного проекту говорить не про встановлення наукових зв'язків України зі світовим співтовариством, як зауважує чинна норма Конституції, а про вільне співробітництво українських науковців зі світовим науковим співтовариством. Регулятивний потенціал норми спрямовується тут на конкретних суб'єктів – науковців, а не на Українську державу в цілому, що є прогресивним явищем.

Висновки. Отже, право на академічну свободу це можливість людини і громадянина щодо участі в освітньо-науковому процесі, що передбачає самостійність і незалежність учасників даного процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом.

Право на академічну свободу є суб'єктивним правом людини і громадянина, проте одночасно набуває рис обов'язку для членів наукового співтовариства, зокрема для наукових та науково-педагогічних працівників.

Законодавче визнання академічної свободи є першим кроком у процесі ефективної реалізації та гарантуванні даного права, проте у подальшому потребує свого конституційного закріплення поряд з демократичними засадами самоврядування як складової автономії вищих навчальних закладів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Волосникова Л.М. Академическая свобода как правовой феномен / Л.М.Волосникова // Государство и право. – 2006. – № 8. – С. 101–105.
2. Волосникова Л.М. Генезис академической свободы в США – правовая традиция или конституционное право / Л.М.Волосникова // Конституционное и муниципальное право. – 2006. – № 7. – С. 38–43.
3. Выдержки из конституций разных стран мира. Права и свободы человека: учебное пособие / Сост.: Ар Сантэм, Ар Шеньги. – М. : Институт Йога Гуру Ар Сантэма, 1998. - 93 с.
4. Герцюк Д. Академічні свободи у системі цінностей вищої освіти: еволюція і сучасний стан // Вісник Львів. Ун-ту. – Серія педаг. – 2009. – Вип. 25. – Ч. 4. – С. 16–24.
5. Курилов В.В. Столетний юбилей Берлинского университета 1810 – 1910. – Варшава: Типография Варшавского учебного округа, 1911.
6. Никольский В.С. «Академическая свобода» как язык самоописания университета / В.С.Никольский // Высшее образование в России. – 2013. – № 2. – С. 73–78.
7. Права і свободи людини і громадянина в Україні (доктрина Європейського суду з прав людини і Конституційного Суду України) : навчальний посібник . – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 376 с.
8. Про академічну свободу і автономію вищих навчальних закладів: Декларація Генеральної асамблеї Всесвітньої університетської служби від 6–10 вересня 1988 р. м. Ліма [Електронний ресурс] // Сайт Академічної Спільноти. - Режим доступу : <http://www.rpl.org.ua>
9. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII ; в ред. від 01.01.2015 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2014. - № 37–38. - Ст. 2004.
10. Про вищу освіту : Закон України від 17.01.2002 р. № 2984-III ; втратив чинність від 06.09.2014 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2002. - № 20. - Ст. 134.
11. Речицький В. Конституція України (із постатейними коментарями, проект – 2012) [Електронний ресурс] // Права людини в Україні: Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. - Режим доступу : <http://khp.org.ua/index.php?id=1340884962>
12. Шляхтун П. П. Конституційне право: словник термінів / П. П. Шляхтун. - К. : Либідь, 2005. - 568 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Мілова Тетяна Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.